

- Л.А. Левченко, Г.Л. Линчевський [та ін.] // Зб. наук. праць ДНМУ «Проблемні питання педіатрії та вищої медичної освіти». – Донецьк, 2010. – С. 242-246.
2. Волосовець О.П. Педіатрична освіта України у ХХІ сторіччі: сучасні виклики та проблеми майбутнього / О.П. Волосовець, С.П. Кривоустов, О.Є. Абатуров [та ін.] // Матеріали ХVІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України» (16-17 травня). – Тернопіль, 2019. – С. 63-68.
 3. Голдовський Б.М. Симуляційні технології в навчальному процесі на кафедрі медицини невідкладних станів / Б.М. Голдовський, Є.В. Сідь, С.О. Поталов [та ін.] // Тези доповідей ХVІ науково-методичної конференції «Інноваційні освітні технології в післядипломному навчанні лікарів». – Запоріжжя, 2019. – С. 17-18.
 4. Наказ МОЗ України № 437 від 31.08.2004 «Про затвердження Протоколів надання медичної допомоги при невідкладних станах у дітей на шпитальному і дошпитальному етапах».
 5. Никоненко О.С. Застосування компетентнісного підходу при організації очно-заочного навчання на різних етапах підготовки лікарів / О.С. Никоненко, С.Д. Шаповал, С.М. Дмитрієва [та ін.] // Матеріали ХVІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України» (16-17 травня). – Тернопіль, 2019. – С. 35-36.

УДК 340.6-051 Бокаріус(092)

*Ольховський В.О., Губін М.В., Сокол В.К.,
Коновал, Н.С., Наріжна А.В.*

**Харківський національний медичний університет
ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ЗАСЛУЖЕНОГО ПРОФЕСОРА
М.С. БОКАРІУСА**

Проаналізовано педагогічну спадщину заслуженого професора М.С. Бокаріуса (1869-1931), видатного вітчизняного судового медика та криміналіста, вченого, педагога, організатора охорони здоров'я, завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, засновника Харківського науково-дослідного інституту судової експертизи (1923 р.). Визначені основні фундаментальні наукові роботи та напрямки наукових досліджень М.С. Бокаріуса та їх вагомий внесок у розвиток вітчизняної судової медицини початку ХХ сторіччя.

Ключові слова: педагогічна спадщина, М.С. Бокаріус, судова медицина, наукові праці, судово-медична служба.

The pedagogical heritage of the Honored Professor N.S. Bokarius (1869-1931), an outstanding domestic forensic doctor and forensic scientist, scientist, teacher, healthcare organizer, head of the department of forensic medicine of the Kharkov Medical Institute, founder of the Kharkov Scientific Research Institute of Forensic Science (1923) was analyzed. The basic fundamental scientific works and directions of scientific research N.S. Bokarius and their contribution to the development of domestic forensic medicine of the early twentieth century were determined.

Keywords: pedagogical heritage, N.S. Bokarius, forensic medicine, scientific works, forensic service.

Проанализировано педагогическое наследие заслуженного профессора Н.С. Бокариуса (1869-1931), выдающегося отечественного судебного медика и криминалиста, ученого, педагога, организатора здравоохранения, заведующего кафедрой судебной медицины Харьковского медицинского института, основателю Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы (1923 г.). Определены основные фундаментальные научные работы и направления

научных исследований Н.С. Бокариуса и их вклад в развитие отечественной судебной медицины начала XX века.

Ключевые слова: педагогическое наследие, Н.С. Бокариус, судебная медицина, научные работы, судебно-медицинская служба.

«Ми для студентів, а не студенти для нас» - саме таким принципом керувався у своїй педагогічній діяльності відомий діяч вищої освіти України, видатний вітчизняний вчений судовий медик та криміналіст, реформатор і організатор вищої медичної освіти, сучасної судово-медичної служби та судової експертизи в Україні, талановитий педагог, лінгвіст (знав більше 10 іноземних мов) та просвітитель, один із засновників післядипломної медичної освіти в Україні - заслужений професор Микола Сергійович Бокаріус (Рис.). В квітні 2019 року вся судово-медична спільнота України відзначила 150 років з дня його народження [7].

Професор М.С. Бокаріус (1910 р.)

Сприймавши всім серцем тривогу свого вчителя професора Феодосія Олексійовича Патенка про те, що «...викладання судової медицини в Імператорському Харківському університеті в кінці XIX століття дійсно недостатнє внаслідок того, що його наочність представлена самим жалюгідним образом, а тому таке навчання є безцільним», М.С. Бокаріус усе своє життя присвятив студентам і вдосконалюванню процесу навчання. Ознайомившись із викладанням судової медицини в Берліні, Лейпцизі й Відні (1905 - 1908 рр.), він, ставши в 1910 р. завідувачем кафедри судової медицини Імператорського Харківського університету, ґрунтовно перебудовує викладання на кафедрі. З пасивного слухача студент стає активним і самостійним учасником педагогічного процесу. Це здійснювалося шляхом організації самостійної роботи студентів, максимальною наочною викладання, наближення матеріалу лекцій, які були в Миколи Сергійовича змістовними, дохідливими й послідовними, до практичних занять і потребам експертної практики. Виконуючи величезну педагогічну роботу, М.С. Бокаріус розумів, що вона «...не може бути без наукової». В 1913 році з ініціативи проф. М.С. Бокаріуса спеціально для кафедри був побудований новий окремих будинок. Із цього моменту кафедра судової медицини стала називатися Інститутом судової медицини медичного факультету Імператорського Харківського університету. В інституті викладання піднялося ще на більш якісно новий щабель - обсяг практичних занять значно збільшився. Змінилася й структура занять. Зокрема, Микола Сергійович організував робочі місця для кожного студента й на кожен окрему тему заняття. В Інституті судової медицини проводилися заняття також зі студентами юридичного факультету університету та студентками

Харківського жіночого медичного інституту при Харківському медичному товаристві [1-3].

З метою подальшого поліпшення проведення практичних занять М.С. Бокаріус у 1916 р. приступає до випуску методичних матеріалів - «Відомостей до практичних робіт із судової медицини». Усього вийшло 18 таких збірників. Після жовтневого перевороту 1917 року М.С. Бокаріус повністю віддається справі підготовки кадрів. У нових умовах особливо широко розвернувся його педагогічний талант. Він прагнув, відповідно до висунутих вимог, внести в методичку викладання нове, що сприяє розвитку подальшої активності студентів. Велике значення Микола Сергійович надавав наочності у викладанні, як при читанні лекцій, так і в процесі практичних занять. Для цих цілей використовувався навчальний музей кафедри, що постійно поповнювався. Музей мав велику кількість різних натурних препаратів, муляжів, таблиць, схем, світлин і інших експонатів. Багато таблиць і схем виконувалися особисто М.С. Бокаріусом. Завдяки співробітникам кафедри, і, у першу чергу, його синові, професорові М.М. Бокаріусу, значна частина музею збереглася й дотепер і продовжує служити навчальному процесу [4].

У 1926 році при активній участі Миколи Сергійовича на кафедрі стали проводитися практичні заняття зі студентами по судово-медичній експертизі живих осіб. Це стало можливим завдяки створенню ним Кабінету експертизи живих осіб. Згодом Кабінет увійшов до складу Інституту науково-судової експертизи, який працював на базі кафедри (нині - Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Заслуженого професора М.С. Бокаріуса). Дотепер не втратили свого значення капітальні підручники й монографії М.С. Бокаріуса з предмету «судова медицина»: «Краткий курс судебной медицины»(1911), «Судебная медицина в изложении для юристов»(1915), «Первоначальный внешний осмотр трупа при милицейском и розыском дознании»(1925), «Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его»(1929), «Судебная медицина для медиков и юристов»(1930) [5]. До кінця свого життя (23 грудня 1931 р.) М.С. Бокаріус облаштував і розширював приміщення будинку Інституту судової медицини. На жаль, цей унікальний будинок на початку 1932 р., тобто практично відразу після смерті його засновника було закрито й частково знесено під приводом «благоустрою центрального майдану міста».

Педагогічна робота Миколи Сергійовича була надзвичайно багатогранною. Протягом 15 років (1896-1911 рр.) він читав лекції по пластичній анатомії в Харківському художньому училищі; 25 років (1905- 1930 рр.) викладав судову медицину студентам юридичного факультету Харківського університету, організувавши для них спеціальний музей. В 1921 р. М.С. Бокаріус викладав судову медицину на курсах Червоного права; пластичну анатомію - на Вищих курсах політпросвітпрацівників Червоної Армії. В 1924-1925 рр. він викладав судову медицину й карну техніку слухачам Всеукраїнської вищої школи командного складу при Головному управлінні міліції й розшуку; на Юридичних курсах Наркомюста України, проводив заняття по судовій медицині з курсантами Головного управління міліції. Найактивнішу участь брав Микола Сергійович у реорганізації й становленні медичної освіти в Харкові, який був на той час столицею України - завідувач відділу вищої медичної освіти Главпрофосвіти та Наркомосвіти України, декан медичного факультету університету, а згодом -

начальник академічного відділу Харківської медичної академії (нині – Харківський національний медичний університет).

Майже 35 років життя віддав Микола Сергійович служінню вищій школі, вважаючи педагогічну роботу своїм основним покликанням. Висока майстерність педагога поєднувалася в ньому з яркою творчою індивідуальністю, що на довгі роки залишало незгладимий слід у душах і пам'яті його численних учнів, яких він глибоко любив і поважав, а вони відповідали йому тим же. В одному з вітальних адрес на його ім'я, написаному випускницями Харківського жіночого медичного інституту (1915 р.) ми знаходимо такі рядки: «...Не тем приобрели Вы нашу глубокую привязанность, что были добры к нам, той добротой, что только и могут знать большие сердца; не тем, что моральной поддержкой Вашей Вы облегчили нам экзаменационные волнения и горести - в Вашем лице мы чуяли сердцем и видели разумом одного из таких людей, коими создается в чистоте и красоте духовная жизнь России; мы видели в Вас Учителя, у кого наука сливается с жизнью в гармоническое целое».

Микола Сергійович народився 19 березня (за старим стилем) 1869 року в сім'ї вчителя Одеської чоловічої гімназії. У 1895 році він з відзнакою закінчив медичний факультет Імператорського Харківського університету та був обра́нений на посаду позаштатного ординатора факультетської хірургічної клініки, де займався патологоанатомічними та патогістологічними дослідженнями клінічного матеріалу. У 1897 році М.С. Бокаріуса обирають на посаду помічника прозектора кафедри судової медицини медичного факультету Імператорського Харківського університету. У 1901 році Микола Сергійович стає прозектором кафедри, а у 1902 році при Московському університеті успішно захищає докторську дисертацію «Кристаллы Флоранса, их химическая природа и судебно-медицинское значение». У 1903 році М.С. Бокаріус обирається на посаду приват-доцента, а у 1910 році - на посаду завідувача вказаної кафедри. У тому ж році він отримує вчене звання професора. З 1905 р. Микола Сергійович почав викладати судову медицину на юридичному факультеті університету.

У 1923 р. також при безпосередній участі проф. М.С. Бокаріуса в Харкові створюється Кабінет наукової судової експертизи, який він і очолив. У 1925 р. Кабінет наукової судової експертизи реорганізується в Інститут науково-судових експертиз, а проф. М.С. Бокаріус стає його незмінним до своєї смерті директором (сьогодні – це Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Заслуженого професора М.С. Бокаріуса). У лютому 1925 р. вперше в Україні проф. М.С. Бокаріус організував та провів у Харкові спеціальні шеститижневі курси з підготовки лікарів-експертів для Харківської та інших губерній України. У квітні цього ж року уряд України присвоїв проф. М.С. Бокаріусу одному з перших серед професорів України Почесне вчене звання Заслужений професор УРСР. У період з 13 по 17 травня 1925 року у місті Харкові відбувся Перший Всеукраїнський судово-медичний з'їзд, ініціатором та організатором якого став Заслужений професор М.С. Бокаріус.

У 1926 р. за редакторством М.С. Бокаріуса вперше в Україні став видаватися науковий журнал «Архив криминологии и судебной медицины», що містив реферати статей на багатьох мовах країн Європи та Америки. На протязі 1926-1927 р.р. вийшло 5 його номерів, які розповсюджувалися майже по всій Європі та країнах Америки. М.С.Бокаріус був також членом редколегії журналу «Вопросы криминалистики и научно-судебной экспертизы», який почав видаватися у Харкові

з 1931 р. Засл. проф. М.С. Бокаріус був членом Вчених рад Наркоматів освіти та здоров'я України; членом-кореспондентом товариства судової медицини та кримінології Сан-Пауло (Бразилія) та членом Всесвітнього есперантського союзу лікарів (Брюсель - Бельгія). У цілому він виконав та опублікував близько 50 фундаментальних наукових та педагогічних робіт, також був редактором журналу «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» [6].

Неоцінений внесок Заслуженого професора М.С. Бокаріуса, талановитого педагога й вихователя молоді, у розвиток вітчизняної вищої медичної школи, зокрема, розвиток кафедри судової медицини Харківського національного медичного університету, у стінах якої виросло не одне покоління відомих судових медиків, по заслугах оцінений його послідовниками. Враховуючи величезний вклад заслуженого професора М.С. Бокаріуса в становлення та розвиток Харківської наукової та педагогічної медичної школи, рішенням Вченої ради Харківського національного медичного університету від 26 травня 2016 року (протокол №6), на підставі Статуту університету, кафедрі судової медицини, медичного правознавства присвоєно почесне ім'я заслуженого професора Бокаріуса Миколи Сергійовича (Наказ ректора університету №229 від 01.08. 2016 р.) [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Харківського державного медичного університету: [1805–2005 / за ред. А. Я. Циганенка]. – Харків: ВПЦ «Контраст», 2005. – 742 с.
2. Цимбал М.Л. Роль М.С. Бокаріуса у становленні вітчизняної криміналістики і судової експертизи / М.Л. Цимбал, Л.М. Дереча // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб.наук.-практ. матеріалів ХНДІСЕ. Вип.4. – Харків: Право, 2004. – С. 74-80.
3. Цыганенко А. Достижения кафедры судебной медицины Харьковского государственного медицинского университета: к 200-летию основания / А. Цыганенко, Ю. Шупик, В. Ольховский // Актуальні питання та перспективи розвитку судової медицини та криміналістики: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. судових медиків та криміналістів. – Харків: Гриф, 2005. – С. 5-13.
4. Лісовий В.М. Дві харківські наукові школи в життєвій долі професорів Бокаріусів / В.М. Лісовий, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, В.О. Ольховський, В.Ю. Шепітько, М.Л. Цимбал // Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжн. участю «Бокаріусовські читання». – Харків: Оберіг, 2009. – С. 5-7.
5. Лесовой В.Н. Значение работ заслуженного профессора Н.С.Бокариуса в контексте развития отечественной судебной медицине начала XX века / В.Н. Лесовой, В.А. Ольховский, В.В. Бондаренко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб.наук.-практ. матеріалів ХНДІСЕ. Вип.9. – Харків: Право, 2009. – С. 574-584.
6. Лесовой В.Н. Личность Заслуженного профессора Н.С. Бокариуса в отзывах его зарубежных современников / В.Н. Лесовой, А.Н. Клюев, В.А. Ольховский, Н.В. Губин // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб.наук.-практ. матеріалів ХНДІСЕ. Вип.16. – Харків: Право, 2016. – С. 421-427.
7. Лісовий В. Слово про Вчителя: До 150-річчя з дня народження Заслуженого професора М.С. Бокаріуса / В. Лісовий, В. Ольховський, Ю. Кравченко, В. М'ясоєдов // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: Збірник матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М.С. Бокаріуса. – Харків, 18-19 квітня 2019. – С. 4-7.

УДК 378.147(477)-054.62

Павельєва А.К.

Національний університет «Полтавська політехніка» імені Юрія Кондратюка

Лисанець Ю.В.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

INTERACTIVE TECHNIQUES IN HIGHER EDUCATION

У статті досліджено особливості впровадження інтерактивного підходу в закладах вищої освіти. Розглянуто переваги інтерактивних занять у вищій освіті,